

HABACUC PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

S. Hieronymus in *Prologo*: « Habacuc, inquit, vel ex eo quod amabilis Domini est, vocatur *amplazatio*, vel quod in certamen et luctum, et (ut ita dicam) amplexum cum Deo congredditur, *amplazans*, id est luctantis, sortitus est nomen (Habacuc enim deducitur a *חבך chabac*, vel *habuc*, id est amplexari, complecti, stringere). Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptionem iustitie provocare, et dicere: Cur in rebus humanis et in mundi istius politia tanta rerum versatur iniquitas! Idem in *Prologo Galeato*, qui Bibliis prefigitur: « Habacuc, ait, luctator fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem suam, ut Christum in cruce contempler, et dicat: Operuit oculos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus: ibi abscondita est fortitudo ejus. »

Chaldaeum Paraphrastes tradit Habacuc fuisse filium Sunamitidis defunctum, quem Eliseus vite restituit, *IV Reg. v, 36*. Verum obstat ratio temporum: nam Eliseus floruit sub Josaphat, Habacuc vero diu post, sub Manasse. Isidorus et Epiphanius in *Vita Habacuc* tradunt eum fuisse oriundum ex tribu Simson, ex agro Bithiuear, vel, ut Epiphanius nominat, Bezochar. Hebraei in *Seder-Olam* censent Nahum, Joelem et Habacuc prophetasse sub Manasse, eum vero non nominasse ob ejus impietatem et scelera. Verum pro-mo in *Nahum* ostendi prophetasse post excidium Samarie, quod contigit anno 6 Ezechiae, et ante obsidionem Hierosolymae factam a Sennacherib, quae contigit anno 14 Ezechiae. Ergo inter annum 6 et 14 Ezechiae prophetavit Habacuc: quare sub idem tempus videtur prophetasse Habacuc. Ita Ribera in *Proemio*. Communior tamen sententia est Habacuc ante Sophoniam et Jeremiam, paulo post Nahum prophetasse sub Manasse. Ita Hebraei, Guevara, a Castro, Vatablus, Clarius, Arias et alii. Videtur ergo Habacuc unus fuisse e Prophetis illis quos Deus misit ad Manassen, ut eum de impie-

tatibus suis arguerent, *IV Reg. xxi, vers. 10 (1)*. Putant aliqui, ut S. Hieronymus, Remigius, Al-

(1) Fatentur omnes Habacuc prophetam ante captivatem etiam duxisse, sed quo precise tempore captivatem anteente vaticinia sua ediderit, in eo non consentiunt. Alii, ut Jahn et Janssens, tempore Manassis, cujus crimina referre videtur (*1, 2-4*), et cujus aetati convenit puritas linguae hebraeae qua Habacuc scripsit. Alii et probabilius, ut Calmetus, J. C. Friedrich, A. C. Ranitz, Maurer, D'Alloli, regnante Joakimo edita esse probare contendunt. Rosenmuller ex diversis hujus prophetae locis evincere conatur Habacucum sub tristissimis Joakimi, Joachini et Sedeciae temporibus vitam egisse, et per partes sua oracula protulisse, scilicet primum caput Joakimi aetati, primumque Chaldaeorum in terram Judaeam irruptionis tempore assignat, eo quod in Hebraeorum monumentis nulla ante Joakimi tempora hostium Chaldaeorum mentio fiat (*II Reg. xxiv, 1 et seqq.*). « Quod ut faciamus, inquit Rosenmuller, movet, quod tum, cum vates quoque versibus 12 et 13, cap. 1, legitur scribere, Judaea quidem eam qua *II Reg. 1, 1*, memoratur, Chaldaeorum invasionem experta esse videtur, spem tamen adhuc locis relictis fuit, rempublicam Judaeam non penitus eversum iri. Quae vero cap. 11, de Chaldaeorum alienas terras invadendis cupiditate, eorumque in devictos populos tyrannice exstant querimonie, Jechoniae temporis, cum Chaldaeorum potentia magis invaluisset, atque eorumque sevitia Judaeae quoque gravissima vulnera inflixisset, rege proceribusque patris abductis, atque terra vastata et expolata (*II Reg. xxiv, 10 et seqq.*), magis videtur convenire. Denique, quod cap. 11 continetur carmen, quo vates Joavam ardentissimis precibus orat, ne populum sibi electum penitus perdit sinat, ipso illo tempore, quo urbs Hierosolymitana a Chaldaeis per triennium dura obsidione premebatur (*II Reg. xxv, 2 et seqq.*), affusum crediderim: a hoc Rosenmuller. Nos vero non dubitamus cum Maurer asserere, quia secunda quoque et tertia oratio edita sit regnante Joakimo, licet propter diversas rationes. Nam vaticinia Habacuc totum contentum cujus partes inter se arcissime coherent, ut attentus ea perlegent constabit. Praeterea, si Rosenmuller sententiam sequaris, jam nullam praedictionem habacuc ediderit, sed tantummodo facta cujus testis erat, narra-verit; quam consequentiam si non abneget rationalis interpretis, ab ea certe abhorret unanimiter Judaei et Christiani, quorum constans traditio Habacuc et verum prophetam futuri divinitus praesagium semper habuit.

In duas veluti partes dividi potest Habacuc propheta,

bertus, Hugo et Lyranus, Habacuc post excidium Hierosolymae, directe et ex professo prophetare excidium Babylonis et Chaldaeorum, sicut Nahum, qui eum praecessit, prophetavit excidium Ninivae et Chaldaeorum. Verum dico: ex professo Habacuc tollit onus contra Juda et Jerusalem, eorumque excidium per Chaldaeos, consequenter tamen Chaldaeorum quoque per Cyrum et Persas interitum praedicit. Solent enim Prophetae tristibus laeta subjungere, et post minas consolari. Ita hic Habacuc, ut soletur Judaeos a Chaldaeis vastandos et in Babylonem abducendos, praedicit Chaldaeos pariter post 70 annos a Cyro perdendos, tumque Judaeos et Babylone liberandos et in patriam redituros. Ita S. Gregorius Nazianzenus orat. 4 *Apolog.*, et ibi Elias Cretensis, S. Chrysostomus, lib. II *De Providentia*, Theodoretus, Theophylactus, Guevara. Porro a Cyro liberatore, exemplo Isaiae, cap. xlv, 8, assurgit ad Christum redemptorem; etque, cap. 11, carmen insigne pangit, quo ejus natalem, vitam, passionem, resurrectionem, secundum adventum ad iudicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphice depingit et celebrat. Nam liberatio Judaeorum et Babylone fuit typus liberationis hominum et servitute peccati, diaboli et inferni. Judaea enim, sive terra promissa typus est ecclesiae patriae, Chaldaeae demum, Judaei humani generis; Jesus filius Josedece, Zorobabel, Esdras et Cyrus Babylonis destructor vindicque Judaeorum, figuram gesserunt Christi, Regis et Pontificis, Redemptoris nostri. Hinc sequitur hunc Habacuc ante excidium Hie-

rosolymae prophetasse, ac consequenter non esse eundem cum Habacuc, qui per aera raptus ab angelo, et ex Judaea traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli, cap. xiv, 32, coniecto in lacum leonum, uti censet S. Hieronymus in *Prologo*, non tam ex sua, quam ex Hebraeorum sententia. Illa enim Habacuc fuit diu post excidium Hierosolymae, cum jam Judaei in Babylone degerent captivi: hic autem Noster fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. 1, 6: « Ecce ego suscitabo Chaldaeos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terrae, ut possideat tabernacula non sua, » etc. Adde Daniele conjectum esse in lacum leonum sub Evilmerodach, qui patri Nabuchodonosori in regnum successit: Nabuchodonosor autem 44 annis regnavit, et ante eum Josias regnavit in Juda 31 annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manasses annis 55, ante Manassen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cepisse prophetare sub finem regni Ezechiae, vel, ut Hebraei, sub Manasse, tumque eum fuisse 30 annorum (nam ante trigessimum annum apud Hebraeos ordinarie nemini docere, aut prophetare licebat), atque adde annos regum iam recensitos, colliges Habacuc longe superasse annum centesimum, si unus idemque fuit Noster hunc cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quod vir ea aetate decrepitus prandium ferret mercedis. Quare sicut duo fuerunt Michae prophetae et duo Abdae, ut dixi in eorum Proemio, ita et duo fuerunt Prophetae habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inscriptus legitur die 15 Januarii, ubi haec de eo habentur: « In Judaea sanctorum Habacuc et Michae prophetarum, quorum corpora sub Theodosio seniore divina revelatione reperta sunt (1). »

(1) Subjungimus breviorum elenchem eorum qui Habacuc explanando admodum operam dicantur:

Inter catholicos: Ant. de Guevara, Madridi, 1555, 1593, Aug. Vindelectorum, 1603, Antwerp. 1609; — Ildaphus de Padilla, Madridi, 1657, Sulzbach, 1674, Rom. 1702; — Anton. Agellius, Antuerpiae, 1597; — Thuanus Beauxmais carmelitanus, Parisiis, 1578.

Inter heterodoxos interpretes, praeter Latherum, Wolfgang. Fabr. Capito, Argentorati, 1526; — David Chytrous, Lips. 1593; — Salom. van Till, qui in *Phosphoro prophetae*, Hissae et Habacuc vaticinia contulit, Lond. Batav. 1700; — Matthias Haffnerfranz, et Jo. Gottl. Kalinsky, jam supra in *Proemio in Nahum* citati, alter Stogardiae, 1663, alter Uralisviae, 1748, commentaria edidit; — Adamus Wildius, Francofurti, 1712; — J. Georg. Abichtus, Vitteberg, 1732; — Christ. Gottl. Perschke, Francofurt. et Lips. 1777; — Jo. Melch. Faber, Onoldi, 1779; — Henr. Car. Alex. Henlein, Erlang. 1799 et 1804; — S. F. Gunther Vahl, Friedrich et Ranitz sacra citati.

quorum *prima* continet duos dialogos Prophetam inter et Deum, tum de Judaeis, cap. 1, 1-11; tum de Chaldaeorum iniquitate impunita, cap. 1, 12, 17, u; *secunda* inscripta: *Oratio pro Invenientibus*, continens mysteria Christi, iudicium extremum, et affectus Prophetae, cap. 11.

« Poema, quod hoc libro continetur, propheticum, dramatico schemate vestitum, Prophetae cum Deo matuam colloquium refert, in quo vates piorum sua gentis personam sustinet, eorum cogitationes et querelas Jovae iudici quasi cum expostulatione proponit. Hinc enim audias concitatus loqui sub initio, rationes divinae gubernationis a Jova exigere, et cur tantum impiis permittat conqueri. Stylo utitur pro rerum ac instituti diversitate vario, gravi tamen, puro, terso, conciso, atque argumendi, quod tractat, inoffi sic temperato, ut verba sensus respondent, et nonne hauriantur supplicationi, nunc gravissime denuntiationi, nunc lenibus, quibus divina in Israellem collata beneficia extollit, exacte congruant. Quidquid Hebraeorum dicendi genus habuerit vehemens, grande, magnificent, id vatem nostrum assecutus esse nemo negaverit. » Sic Rosenmuller. De ingenio poetico Habacuc et de ejus stylo sint propria, vide *Levithum, De Poesi sacra Hebr.*, praelect. xvi; Jahn, *Eiuleitung*, § 119; De Wette, *Lobbuch der Hist. krit. Einleit.*, § 248; Eichornium, *Einleit. in das A. T.* part. III, pag. 294, et Wahl in *Proemio in Habacucum hebraice editum*, etc.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Queritur Habacuc de Judæorum gravitate, quod scilicet nullus apud eos juri et rationi sit locus, sed impune domitetur opem honorisque cupido, ideoque injustus prævaleat adversus justum, et egrediatur judicium perversum. Cui respondet Deus, vers. 5, se hanc gravitatem puniturum per Chaldaeos, eamque Judæo excidio vindicaturum. Quocirca mire Chaldaeorum potentiam, celeritatem, industriam, ferocitatem et crudelitatem exaggerat. His minis territus Habacuc, vers. 12, Deum precatur, ut suum populum quasi filium virgæ corripiat, non gladio interimat et perdat, eo quod minora sint peccata Judæorum sceleribus Chaldaeorum; ne, dum leviora illorum expurgat, graviora horum sinat perpetuari (1).

1. Onus, quod vidit Habacuc propheta. 2. Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? Vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? 3. Quare ostendisti mihi iniquitatem et laborem, videre prædam et injustitiam contra me? et factum est judicium, et contradictio potentior. 4. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium: quia impius prævalet adversus justum, propterea egrediatur judicium perversum. 5. Aspicite in gentibus et videte: admiramini, et obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur. 6. Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua. 7. Horribilis, et terribilis est: ex semetipsa judicium, et onus ejus egredietur. 8. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis; et diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longe venient, volubunt quasi aquila festinans ad comedendum. 9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens: et congregabit quasi arenam, captivitatem. 10. Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam. 11. Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet: hæc est fortitudo ejus dei sui. 12. Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, et non moriamur? Domine, in judicium posuisti eum: et fortem, ut corriperes, fundasti eum. 13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiore se? 14. Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem. 15. Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suam, super hoc letabitur et exultabit. 16. Propterea immolabit sagena sua, et sacrificabit reti suo: quia in ipsis inrassata est pars ejus, et cibus ejus electus. 17. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non pareat.

Ver. 1. 1. ONUS, QUOD VIDIT HABACUC. — Pro omni Septuaginta vertunt, *ἀνάστα*, id est *assumptio*, qua

(1) Dialogus primus incipit a vers. 2 et ad vers. 11 pertinetur, continetque sermonem Prophetæ querulum de Judæis, 1-4, et sententiam Dei judicis denuntians Judæorum punitionem, 5-11; quorum synopsis vide supra. Inde sequitur dialogus sacculus complexus querelas Prophetæ de Chaldaeorum iniquitate impunita: ubi Prophetæ, primo, supponit et arguunt, tanquam certa, gentem Iudæicam non esse extinguendam, 12; secundo, Chaldaeos in vindicta a Deo electos, 13; tertio, iniquitatem nullius a Deo probari posse, 14.

scilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripens, et a rebus humanis abstrahens, rapie-

Secundo, his suppositis, queritur quod, primo, Deus non plectat scelera Chaldaeorum, 13; secundo, utatur his sceleratoribus ad plectendos Judæos minus sceleratos, 13; tertio, perire faciat Judæos promiscue, ac fere omnes, vers. 14.

Tertio, in Chaldaeorum felici potentia considerat et exoptat triplicem militiam, primo, quod in hominum oppressorum plaga resultat, 13; secundo, quod victorias suis viribus ascribant, 16; tertio, quod servandi libidinem extendant contra omnes, 17.

bat ad res thynas et futuras contemplandas, inquit Theodoretus, quem S. Petrus apud S. Clementem in lib. *Recognit.* sextum sensum appellat: « Est, inquit, et alius sextus sensus, id est prænocendi: isti enim quinque sensus scientia capaces sunt, sextus autem prescientia, quem habuerunt Propheta. » Porro onus est onerosa et minax propheta. Vide dicta *Nabum* 1, 4.

Ver. 2. 2. USQUEQUO, DOMINE. — Aliqui censent Prophetam prævidisse excidium Hierosolymæ mox futurum per Chaldaeos, pro eoque avertendo ardentem, et crebro orasse; cumque videret se non exaudiri, sed immotam excidii manere sententiam, de eo hic queri apud Deum, non ex impatientia, sed ex dolore et commiseratione suæ gentis. Ita Valabius et Ribera. Imo S. Hieronymus, Reuigius, Albertus, Hugo et Lyranus censent Prophetam hæc dixisse post vastatam Jerusalem, ac queri quod Deus permiserit eam ab infidelibus et impiis Chaldaeis ita vastari.

Melius S. Chrysostomus, Nazianzenus, Theodoretus, Theophylactus, Guevara et a Castro, quos citavi in Proemio, censent Prophetam conqueri de gravitate morum sui ævi sui que populi, quod scilicet, cum Deum sæpe precatus esset, ut eam inhiberet ac frenaret, non fuisset exauditus, sed potius scelera ipsa augeri et multiplicari cernebat. Hoc enim clare verba significant, cum subdit: « Lacerata est lex; quia impius prævalet adversus justum, propterea egrediatur judicium perversum. » Loquitur ergo non de tyrannide et violentia Chaldaeorum qui erant exleges, sed de perversitate Judæorum, qui legem quam a Deo acceperant, violabant opprimendo justos, eorumque causas et judicia perverlando. Unde Septuaginta vertunt: *Contra me factum est judicium, et iudex accipit.* Queritur itaque de populo Judaico, quod, cum in sit fidelis et a Deo electus, tamen vi, rapina et sceleribus sit plenus, atque se discrediat, eo quod Deus eum ab his non expurget et liberet. Quocirca respondet ei Deus vers. 5, se hæc scelera puniturum et expiaturum per Chaldaeos. At ergo: « Usquequo, Domine, clamabo, » ut cessare facias has rapinas et scelera in populo tuo, « et non exaudies? » hoc est, et non exaudis me continuo clamantem (1).

(1) De Judæorum, non de Chaldaeorum violenter factis, vers. 2-4; cum omnibus pene Grecis Patribus intelligant, etiam Sanctius, Christ. a Castro, Horst, Melch. Faber, Ackermann, Hess-bergius, Legerus quoque et Hitzius, et hæc quidem hæc potissimum de causa, quod, si Chalæi jam fuissent per aliquod tempus presentes et noti Judæis, illorum denuntiatio, vers. 6, et descriptio, 6-10, omni careret sensu et consilio. Optime vero cohercet omnia in ista sententia, scilicet queritur Prophetæ, quod Deus impunita foret civium facta violenta, 2-4; respondet Deus, missurum se esse Chaldaeos, quo sceleratis civis meritam penam habeant. Quam interpretationem hanc felici successu impugnavit auctor Maurer, qui toto hoc epico Prophetam in persurgendis Chalæis versari asserit.

VOCIFERABOR AD TE VIM PATIENS. — Hebraice: *Vociferabor ad te דעם chamus*, id est iniquitas, q. d. Videns assidue tot rapinas et injurias, ad singulas clamo *chamas*, dicoque: En, Domine, *chamas*, en *chamas*, en nova vis, en nova rapina et novum scelus. Singula enim populi mei scelera ita me affligunt, ut ab his vim pati videar. Unde Chaldaeus vertit: *Clamito in conspectu tuo, nunquid est, Domine, apud te servandi potestas? q. d.* Video, Domine, in tuo meoque populo nullam esse Dei reverentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, sed eos perfricta fronte injurias et iniquitates perpetrare, calcare divina et humana jura, opulentos et potentes affligere et opprimere inopes et innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin arte vel armis, magistratus et clavum reipublicæ invadere, ac summa rerum potiri. Vides eadem tu, o Domine: cur ergo taces? cur dissimulas? cur tantis malis non mederis? itane dormit tua providentia, tua vindicta, ut insontes opprimis. sones dominari sinas? Vim patior ego, affligor et crucior, nec ferre sustineo: zelus enim domus tuæ comedit me. Vim patieris et tu: quomodo eam sustines? videris tyrannus et impius vel non posse, vel nolle defendere et salvare innocentes. Luget enim Habacuc, et Propheta probi et zelosi, non tantum ipsos lesos, et injuriam passos, sed etiam (imo magis) ipsos lædentes et injurios: nam, ut ait Aristoteles: « Minor est injuria injuriarum pati; major injuria est injuriam inferre. » Et Socrates apud Platonem in *Gorgia*: « Qui injuriarum, ait, injustusque est, omnino est ante alios miser; miserior autem si injuriarum penam nunquam luat; minus vero miser si luat, suppliciumque justum diis hominibusque reportet. » Et Cato dicebat se malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quam pro perpetrato maleficio non dare penam: significans nil esse periculosius in impunitate, quæ semper ad deteriora invitat, ut refert Plutarchus in *Apopth.* *Nom.* Luget ergo Habacuc, queriturque cur iniquitas prævaleat adversus justitiam, et in justos impune grassetur: « Et hoc dicit, ait S. Hieronymus in *Prologo*, præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conlari, et tres pueros de camino ignis puriores exisse quam intraverant. Sed et hoc generaliter accipere possumus, quod ex persona humane impatientie loquatur, ut in querulam vocem et plenam doloris erumpat, dicens: Quare respicis contemptores, et taces conculcantes impio justiore se? Hæc autem loquitur, nesciens judicia Dei investigabilia, et profundum divitiarum sapientie et scientie ejus, quod non ita videat Deus ut videt homo: homo tantum presentia respicit; Deus futura et æterna cognoscit. Et quomodo si ægrotus et æstuans febribus aquam frigidam postulet, et dicat ad medicum: Vim patior, crucior, uror, exanimor; usquequo, medice, clamabo, et non exaudies? et respondeat ei sapientissimus ac clementissimus medicus: Scio

Impunitas lucrosa est peccanti.

quo tempore dare debeam quod postulas, et non miserere modo, quia misericordia ista crudelitas est, et voluntas tua contra te petit. Ita et Deus noster, sciens clementiae suae pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet, et magis provocet eum ad rogandum, et quasi igne execrationum iustiorum et puriorum faciat. » Hucusque S. Hieronymus.

Vers. 3.

3. QUARE OSTENDISTI MIHI INIQUITATEM? — Aliqui vim ponunt in voce ostendisti, quasi haec connectat sequentia precedentibus, q. d. Tam iratus es populo tuo, ut non satis habeas precibus et clamoribus meis non annuere: vis etiam mihi os obstruere, ne clarem; ne forte, quae tua bonitas et clementia est, furorem tuum avertas. Nam cum mihi tot tantaque populi scelera ostendis, et ante oculos proponis, quasi frenum et vincula mihi in labia injicis. Quis enim cum tantam populi iniquitatem cernat, atque injurias, quibus nomen tuum sanctum affectit, et afficere pergit, audeat se pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aspectum tuum subire? Visne igitur populum istum nemine intercedente delere? Ita Martinus de Roa, lib. I *Singul.* cap. II. *Se undò* et simpliciter, « ostendisti, » id est exhibuisti, hoc est exhiberi et fieri permisisti, q. d. Cur permittis, cur fieri sinis tantam iniquitatem, quae oculis meis ostensa et exhibita, dire me cruciat?

ET LABOREM. — Labor hic tum passive accipi potest pro dolore et molestia patientium vim et injurias impiorum; unde Septuaginta vertunt: *Quare mihi ostendi sibi labores et dolores afflictorum?* hic enim mihi compassionem movent, sui que similem dolorem; tum potius active pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Unde Chaldaeus vertit: *Conspicio operantes laborem falsitatis, q. d.* Quare video impios affligentes pios? tum enim, o Domine, est de eis penas sumere. Ita Vatablus et Pagninus, qui pro labore vertunt, *perverstatem*. Vis enim et injuria, adeoque quodvis peccatum in Scriptura vocatur *אמל אמל*, id est labor, tum quia cum labore incipit et agitur, atque in laborem et dolorem desinit. quot enim quantosque labores et dolores subit avarus, curans per terras et maria ad Indos usque, ut opes congerat? luxuriosus, ut libidinem; gulosus, ut gulam; iracundus, ut iram et vindictam expleat? sane modicam voluptatem magno labore emunt, quae deinde in aeternos labores et tormenta vertitur; tum quia alii quos vel affligit, vel scandalizat, dolorem et laborem infligit: labor enim agentis et injuriantis, labor quoque est patientis et injuriantis: haec enim sunt connexa et correlativa; tum denique, quia Prophetis et viris sanctis pro Deo et justitia zelantibus, ingeniem concitat dolorem injuria tum activa injuriantis, quam passiva sustinentis. Unde laborem hunc suum explicans Habacuc, subdit:

VIDERE PRAEDAM ET INJUSTITIAM (hebraice *chamas*, id est vim, violentiam, injuriam oppressionem)

CONTRA ME. — id est coram me, ut habent Hebraeus et Chaldaeus, q. d. me vidente, gemente et remittente. Sic peccatum vocatur labor vel dolor, *Psalm.* VII, 15: « Ecce parturivi injustitiam. concepti dolorem, et peperit iniquitatem. » *Psalm.* X, 7: « Cujus maledictione os plenum est, et amaritudine, et dolo: sub lingua ejus labor et dolor. » *Psalm.* LIV, 11: « Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas. et labor in medio ejus, et injustitia. » *Psalm.* CXXXIX, 10: « Labor laborum ipsorum operiet eos, » q. d. Suis fraudibus et dolosis labiis capientur, doli in caput eorum recident. *Eccles.* X, 13: « Labor stultorum affligit eos. » *Isaia* LIX, 4: « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. » Hoc est quod in die iudicii improbi gementes dicent: « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? » *Sapient.* V, 7. Labor enim magnus impiorum desinit in majorem, imò aeternum dolorem: labor vero piorum parvus desinit in immensum et aeternum gaudium.

ET FACTUM EST JUDICIUM ET CONTRADICTIONE POTENTIOR. — Hebraice: *Et fiet ut vis, et contentio exultatur*, vel exaltet se, ut scilicet facti potentior, et alii prevalcat. Pro *judicium* enim hebraice est *דבר רב*, id est litigium, jurgium, hoc est, ut explicans subdit, *contra factio*: Pagninus, *contentio, q. d.* Perversi, qui lites et jurgia serunt urgentque, potentiores sunt justis, simplicibus et quietis, eosque in iudicio et jurgio supplantant et expiant. Unde Chaldaeus vertit: *Direptores et raptores coram me sunt, atque contentione et superbia ipsi prevalcent*. Sic saepe videmus superbos et impudentes contentione et jurgio obdunere, quod jure et ratione assequi nequeunt: quia viri graves et modesti nolunt cum his rixari, nolunt eorum importunis clamoribus sibi caput obtundit. Unde ut ab his se liberent, dant eis quod postulant. Vatablus vertit: *Quare est qui suscipit rixam et contentionem?* subaudi contra me.

4. PROPTER HOC LACERATA EST LEX. — Septuaginta, *dissipata est lex*: Vatablus, *dehilitata est lex*; Chaldaeus, *linguescit lex*; Tigurina, *libro lex non viget*, tum quia iniqui sua potentia leges et jura, iudicia et iudices pervertunt: ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et Lyranus, tum quia pii videntes impios sua impietate prevalere, in studio legis et pietatis languescunt, atque in impiorum partem et sortem inclinant. Ita Clarus, Arias et alii. Sic ait Seneca in *Merculo Parente*:

Jus est in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius:

Tollit et medio sapientia, vi geritur res.
Non ex jure manu concertant sed maza ferro
Rem repetant.

ET NON PERVENIT USQUE AD FINEM JUDICII. — Ita et Septuaginta, q. d. Propter hanc iniquorum potentiam et perversitatem, iudicium non potest assequi suum finem, qui est, ut justitia in lite vincat et dominetur, injustitia vero et violentia vineantur et proscribantur, ut justii defendantur, injusti puniantur: ut justae et pacifice vivatur, imperante lege et justitia. Iudicii enim finis est justitia, ait S. Ambrosius serm. 16 in *Psalm.* CXVIII. Tigurina vertit: *Nec habet efficacem executionem iudicium*; quia eam suis muneribus, suaque vi et potentia impediunt et invertunt potentes et iniqui. *Secundo*, aliter exponit Clarus, Arias et Vatablus, q. d. Propterea homines impii lacerant violentaque legem, quia putant quod ad eos non perveniet iudicium, id est justa ultio et vindicta Dei, usque ad finem, id est in aeternum; quod scilicet Deus nunquam eos puniet, vel quod nullus sit, sed eas omnia regantur; vel quod non curet res humanas, vel quod demoni alicui perverso eas regendas tradiderit. *Tertio*, pro ad finem hebraice est *למטח* *lanstach*, quod verti potest, *ad victoriam*. Unde clare sic veritas: *Et non pervenit iudicium, scilicet justum, ad victoriam*; quia ab injustitia exundante, puta ab injustis potentibus, vincitur et obruitur. Primus sensus est genuinus, eumque exposcit Latina versio et Septuaginta.

QUI IMPIUS PREVALET ADVERSUS JUSTUM (Hebraice, *quia iniquus circumdat instar coronae* (id est, ut Tigurina, circumvenit, aretat, opprimit justum), PROPTEREA EGREDITUR JUDICIUM PERVERSUS, — q. d. Quia impii opprimunt pios, propterea pervertunt iudices et iudicia, ut iniquus ferant sententias in favorem iniquorum. et noxam justorum. Idem repetit et inculcat. Aliter Vatablus, q. d. Quia homines vident impios prevalere piis, propterea perverse putant iudicium Dei esse injustum, hoc est, Deum non curare justos, nec punire injustos, ob causas paulo ante dictas. Loquuntur non de Nabuchodonosore opprimente Judaeos, ut vult S. Hieronymus ejusque assectae; sed de Hierosolymis et Judaeis opprimuntibus suos cives simplices et pauperes. Ita Theodoretus, Theophylactus et alii superiorum citati. Hic finitur querela Prophete de impiorum tyrannide et dominio in pios cum Deo expostulantis; sequitur Dei ad eam responsio.

Moraliter, dicitur hic non scrutari, sed admirari arcanaum iudicium Dei, quo pios opprimi, impios prosperari et dominari permittit. Hoc enim multi scrutari volentes, nec penetrare valentes, eo prolapsi sunt, ut dubitarent de Dei providentia, an scilicet esset Numen aliquod universo presidens, an Deus curaret res hominum, an vero circa cardines celi perambulans, eas negligeret, et velut indignas se despiceret. Ita Ovidius lib. III *Aen.* eleg. VIII:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fesso,
Solicitor nullos esse putare deos.

Vive pius, moriere pius; cole sacra rotentem,
Mors gravis a templis in cava busta trahet.

Tales sunt et illi apud Juvenalem, *satyra* III:

Sunt qui in fortune jam casibus omnia ponunt,
Et nullo credunt mundum reorè moveri,
Natura volente vices et laevis et anni.

Cato, inquit Plutarchus in ejus Vita, cum Pompeio res infeliciter succederent, et ad Casarem inclinaret victoria, dicebat « in rebus divinis multum esse caliginis, quod Pompeio praeter jus agenti fuissent omnia prospera, causam reipublice menti nihil succederet. » Audi Lucanum lib. I *Pharsal.*:

Nec quidquam jam ferre potest, Casare priorem
Pompeiusque parem: quis justus induit arma
Sivere nefas, magno se iudice quisque teturi.
Vixit causa diis placuit, sed necia nostri.

Et Claudianus, lib. I in *Ruffino*:

Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Aspicerem, latosque diu florere nocentes,
Vexarique pius, rursus laefacta cadebat
Belligo, causaque viam non sponte sequebat
Alterius, vacuo quod semina curere manu
Alturnat, magnumque novus per hanc figuram
Fortuna, non arte regi, quae nativa sensu
Ambiguo, vel nulla patat, vel necia nostri.

Subdit deinde, et ex casu Ruffini sapientior factus mentem corrigit:

Abstulit hanc tandem Ruffini pena tumultum,
Absolvique deos: jam non ad culinae rerum
Injustos crevisse queror: tollatur in altum,
Ut lapsa graviter ruant.

Socrates, rogatus: « Quid bonis viris molestum esset, » respondit: « Malorum prosperitas. » Ita in *Melisso* Antonius et Maximus, serm. *De fortuna bona et mala*. Et Publius: « Felix, ait, improbitas optimorum est calamitas. » Quin et fideles sapientes et sancti haec impiorum prosperitate et potentia offensi sunt, ut David *Psalm.* LXXXI, 2: « Mei autem pene molis sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei. Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns, » etc. Et Job cap. XXI, 7 et sequent.: « Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet, » etc. Et Jeremias cap. XII, 1: « Quare via impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui praeparantur et inique agunt? » etc. Similia sunt *Malach.* III, 13, et *Ezech.* VII, 16.

Porro cause ob quas Deus has impiorum in pios injurias et scelera permittit, praeter secretas quas Deus in mente sua servat, manifestae et ab eo revelatae nobis sunt variae. *Prima*, ut ostendat suam longanimitatem, impassibilitatem et celsitudinem, scilicet se his sceleribus non tangi, non puniri, non affligi, non turbari; sed in serenissima gloria longe super jura et injurias mortalium

Moraliter, de iudicio Dei, quo pios opprimi, impios prosperari et dominari permittit. Hoc enim multi scrutari volentes, nec penetrare valentes, eo prolapsi sunt, ut dubitarent de Dei providentia, an scilicet esset Numen aliquod universo presidens, an Deus curaret res hominum, an vero circa cardines celi perambulans, eas negligeret, et velut indignas se despiceret. Ita Ovidius lib. III *Aen.* eleg. VIII:

Causa
hujus
perante
domin
Dei.
Prima.

lationem, scilicet nosram et Septuaginta, significare et stabilire, nimirum ut littera η esset ambigua: si enim caput habeat brevis, est η ; si longus, est η . Unde per η legi poterat *bogedim*, per η *bogedim*, aliis et aliis punctis. Aut certe Prophetam utramque lectionem possuisse, nimirum ut in textu poneretur sine vocalibus (hæ enim olim in textu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, significans utrolibet modo legi posse. Unde vers. 13, η *bogedim* est in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent suum *keri* et *kasif*, quo multis in locis textus hebraici aliter scribunt, aliter legunt: nimirum scribunt in textu lectionem tritam, sed veram et genuinam notant in margine. Idem faciunt subinde scriptores Græci et Latini, cum voces sunt similes, unaque tantum vel altera littera differentes, quarum utraque præsentī loco congruit, et quilibet suam habet vim et energiam. Tale est illud Ciceronis: «Semper hic erro;» et Satyrici: «Iste mendicus,» significantis medicum esse mendicum. Sic Gen. cap. XLVII, 31, Jacob dicitur adorasse η , quod Noster legens η *mitta*, id est lectulum, vertit: «Conversus ad lectuli caput;» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus, *Hebr. xi*, 21, aliis punctis legentes η *matte*, id est virgam, vertunt: «Adoravit fastigium virgæ ejus,» scilicet Josephi: utraque ergo lectio et versio est canonica, ut ostendi *Hebr. xi*. Sic *Proverb. iii*, 12, Noster legens η *keab*, id est *sicut pater*, vertit: «Quasi pater in filio complacet sibi.» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus *Hebr. xii*, 6, aliis punctis legentes η *kieb*, id est *affligit, flagellat*, vertunt: «Flagellat autem omnem filium quem recipit.» Utraque ergo lectio et versio est canonica.

Dices hisce locis tantum mutari puncta, sed easdem manere consonantes, quas solas Hebræi aestimant; hic vero in *bogedim* et *bogedim*, mutari ipsas consonantes, scilicet *vau* in *daleth*. Respondeo primo, quæ magna est mutatio, sive vocales, sive consonantes mutes; nam inter *mitta* et *matte* tanta pronuntiationis et significationis est differentia, quanta est inter *lectum* et *virgam*; inter *kieb* et *keab* tanta, quanta est inter *flagellat* et *sicut pater*; secundo, *Osee xii*, 14, Noster legit η *ehi*, id est *ero*; unde vertit: «Ero mors tua, o mors!» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus I *Corinth. xv*, 55, legunt mutatis, id est transpositis, consonantibus η *oie*, id est *ubi*, unde vertunt: «Ubi est, mors, victoria tua?» Et tamen utraque lectio et versio est canonica. Sic *Isaie viii*, 9, Noster legit η *rou*, per *res*, id est *congregamini*; Septuaginta vero legentes η *deu*, per *daleth*, vertunt, *sabote*. Sic *Isaie iii*, 12: «Mulieres dominate sunt eis;» pro η *nascim*, id est *mulieres*, Septuaginta et Aquila legunt η *noyescim*, id est *eva-tores*, feneratoras. Sic *Thren. ii*, 7, Noster legit η *niets*, id est *sprevit*: «Maledixit sanctificationi suæ;» Septuaginta vero legentes η *raer*, vertunt: *Recessit, eiecit sanctificationem suam.*

Plura citat Leo Castrius Prolegom. in *Isaïam*, cap. xxiii et xxiv. Ubi et addit, cum in Hebræo duplex est lectio, utramque lectionem admiranda præ se ferre mysteria, ideoque ex ubertate Spiritus Sancti factum esse, ut multis locis de industria sit duplex lectio, ut duplex sit sensus, et duplex reseretur mysterium. Adjicit S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.*, cap. XLIV, Septuaginta non ex se suoque cerebro, sed ex instinctu Spiritus Sancti, aliter quasdam veritates quam sint in Hebræo. Nam scribens de loco *Jonæ* propheta, quem Septuaginta sic vertunt: *Post triduum Nive subvertetur*; cum hebraice sic legatur: *Post quadraginta dies Nive subvertetur*, subdit hic duo mysteria esse significata a Spiritu Sancto, alterum per Septuaginta, alterum hebraice per *Jonam* prophetam (unde sentire videtur, quod et alii viri graves senserunt, ipsos Septuaginta habuisse assistentiam Spiritus Sancti, ex ejusque inspiratione scripsisse, ac proinde ipsos fuisse quasi prophetas et scriptores hagiographos), nimirum Septuaginta significasse, quod Christus post triduum resurgeret; Hebræa vero, quod post 40 dies ascenderet in caelum: «In 40, inquit, diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire; illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies.» Idem habet lib. I *Quest. in Genes.* cap. cLXXIX. Sic hic pro *in gentibus* Septuaginta vertunt, *contemptores*, quia more suo respiciunt tempora Christi et perstringunt Judæos, qui futuri erant contemptores Christi et Evangelii, idque accepta occasione ex vicinitate vocum hebræarum *bogedim* et *bogedim*; presertim quia *bogedim* sic exponi potest, ut sit idem quod *bogedim* in nominativo, nimirum si sic interpretetur: *Aspicite, o Judæi, qui estis bogedim*, id est in gentibus, hoc est instar gentium, *bogedim*, id est contemptores Dei et hominum. Quare si utramque lectionem admittas, utramque valde apposite sic ordinabis: *aspicite bogedim*, id est *contemptores, bogedim*, id est *in gentibus*, hoc est, qui inter gentes et instar gentium, imo præ gentibus contemptis jura et jussa Dei. Aut potius, *q. d.* *Aspicite, o Judæi contemptores Dei*, in gentibus, id est gentes, puta Chaldaeos, qui vos Judæa exturbant; item gentes que tempore Christi vos ex Ecclesia, et benedictione ac hereditate Abraham, puta fide, salute et electione Dei expellent. Itaque versionis Septuaginta et S. Pauli hic est sensus. Accusat Propheta Judæos impios, jus et fas pervertentes, audacia et contemptus in Dominum, ait S. Hieronymus, quod ausi sint Dei contemnere majestatem, quasi ipsa non curaret suas leges, nec earum violatores esset punitura; ita enim libere grassati sunt in alios, ac si nulla esset providentia, nullum nomen, quod insonitum injuriæ vindicaret, *q. d.* Vos, o Judæi, qui estis contemptores Dei et hominum, aspice opus horrendum vindicte, quo ego hunc vestrum contemptum castigabo. Adducam enim Chaldaeos,

qui funditus vos cum Hierosolyma exscedent. Porro S. Paulus idipsum recte adaptavit Judæis sui ævi, Christo incredulis ejusque contemptoribus, quia Judæi prisci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Judæorum spernentium Christum; unde et excidium illorum per Chaldaeos, præfiguravit excidium horum per Titum et Romanos. Hoc est quod eis intentat Paulus dicens: «Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte, contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis,» *q. d.* Videte, o Judæi, ne contumacis Christum et Evangelium, quod ego vobis annuntio. Si enim illud spreveritis, spernet pariter vos Deus, uti sprevit patres vestros. Abjicet enim et reprobat vos, vestrumque regnum, templum et gentem delebit per Romanos, sicut delebit majores vestros per Chaldaeos; atque loco vestri subrogabit gentes, easque sibi adoptabit in filios et heredes, ut, vobis expulsis, ille sint ejus populus et Ecclesia, quasi veri Israëlites et filii Abraham per fidem.

ADMIRAMINI, ET OBSTUPESCITE. — Hebraice η *hitamneha tenahu*, id est, ut Pagninus, *admirationem, admirationem*. hoc est valde admiramini et obstupescite; geminatio enim ejusdem verbi apud Hebræos significat actionis vehementiam, et gradum quasi superlativum. Septuaginta et ex iis S. Paulus vertunt: «Admiramini et disperdimini,» quia pro η legerunt η , scilicet pro η *tenahu* legerunt η *amela*, vel *temachu*, id est delimini, *disperdimini*. *Timcha* enim est futurum *del*, a radice η *macha*, id est *delevit, disperdit*. Vides hinc rursus duplicem lectionem et versionem, plane diversam; nimirum *tenahu*, id est *admirationem*; et *temchu*, id est *disperdimini*, utramque canonicam. Jam *disperdimini*, id est *disperdemini* et *delebimini*, tum vos a Chaldaeis, tum posteri vestri a Tito et Romanis.

Ortus. — Scilicet excidii et vastitatis Hierosolymæ et templi, ac captivitatis Judæorum in Babylone, patrandum per Nabuchodonosorem et Chaldaeos. Unde explicans subdit: «Ecce ego suscitabo Chaldaeos.» Quod allegorice typus et prælidium erat excidii Hi rosolymæ faciendi per Romanos, atque vastitatis spiritualis, id est execrationis et reprobationis Judæorum futuræ tempore Christi, ut docet S. Paulus *Actor. xiii*, 41. Adit Leo Castrius, lib. V *Apologetica*, num. 147, per Chaldaeos ad litteram accipi Romanos, vastatores Judæorum tempore Christi; quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus *Actor. xiii*. Verum hoc parum est probabile. Nam S. Paulus et alii Apostoli non raro citant Prophetas in se sensu, non litt. rali, sed allegorico.

FACTUM EST, — id est mox fiet. Loquitur prophete, nimirum de futuro per præteritum, ob futuram certitudinem, ac si jam factum esset.

QUOD NEMO CREDIT, CUI NARRABITUR. — Hebræus

et Septuaginta, *quod non creditis si enarraverit*, vel si quis enarraverit, scilicet antequam fiat. Nam cum fiet idipsum, non tantum credetis, sed et oculis spectabitis. Nimirum Judæi non poterant credere, templum Dei et civitatem sanctam, a Deo ipso tradendam infidelibus et impiis Chaldaeis, ab eisque funditus evertendam et concremandam. Hoc enim eis tam insolens et inopinabile videbatur, ut omnem superaret fidem, imo cælum citius ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obstrepuere minis Prophetarum: «Templum Domini, templum Domini, templum Domini est,» *Jerem. vii*, 4.

6. QUIA ECCE EGO SUSCITABO CHALDAEOS, — «sus-
citabo,» scilicet indirecte et objective, nimirum addendo Chaldaeos animos, arma, socios; vosque, o Judæi, his denudando, ita ut ipsi certa spe vos vestraque devorent; atque idipsum directe ordinando ad justam vestram punitionem, meritumque supplicium. Vide *Canon. XXXV* et *LXXVI*, quos præfixi Prophetis majoribus. Verbum *suscitabo* habet emphasisim, *q. d.* Chaldaei vacant quieti, otio somnoque indulgent, non cogitant de Judea invadenda; ecce ego eos ab hoc otio et somno suscitabo; injitiam enim eis cogitationem de Judea opibus, sceleribus meam iram provocantibus, imbecillitate ad resistendum, aliisque similibus, que Chaldaeos excitant ad eam bello appetendam.

GENTEM AMARAM, — id est trucem et ferocem, quæ suis armis perambulabat et circumit, sibi que subigit latitudinem totius terræ, puta omnium regionum in circuitu sibi adjacentium, ut eas non tantum spoliet, sed et stabiliter «possideant,» quasi «tabernacula,» olim «non sua,» jam vero sua, utpote bello capta. Vere dixit Poeta:

Improbos adversus improbos amat improbitas.

7. TERRIBILIS. — Septuaginta, *illustris*, utrum-
que enim significat hebraicum η *nora*. Nam si a radice η *raa*, id est *vidit, deducas*, idem est quod *visibilis*, conspicua, illustris; sin a radice η *rae*, id est *timet*, derives, idem est quod *terribilis*, ut vertit Figurina.

EX SEMETIPSA JUDICIUM, ET ONUS EJUS EGREDIETUR. — Pro onus hebraice est η *set*, quod primo, Symmachus vertit *deputa*, id est decretum; Chaldaeus, *sententiam definitam*; secundo, Vatablus, *excellentiæ et magnificentiam*, *q. d.* Gloria et magnitudo imperii, quam consequetur, ab ipsa egredietur, non ab externo; hoc est, orbis imperium obtinebit gens Chaldaea propria virtute, non alienis opibus et viribus; *tertio*, Noster cum Septuaginta melius vertit, *onus*, vel pondus; hoc enim proprie significat *set*, vel *onus*, a radice η *nasa*, id est *tulit, portavit*. Jam S. Hieronymus, Remigius et Lyranus hoc onus passive accipiunt, *q. d.* Chaldaei parant sibi iudicium et onus, puta Dei vindictam et excidium, quod ipsi portabunt. Nam sicut alios onerant suis cladibus,

tributis, durisque oneribus; ita pariter iisdem onerabuntur a Cyro, qui Babylonem subjugabit. Melius Theodoretus, Theophylactus et Hugo hoc onus active accipiunt, quod scilicet Chaldaei aliis gentibus a se victis imponunt. Agitur enim hic de eorum robore, imperio et victoriis, unde Symmachus vertit: *Ipsa sibi iudicabit, et decretum suum exsequetur, q. d. Chaldaei jus omne ponunt in armis; non ratione, non legibus ducuntur; sed pro sua dominandi libidine et tyrannide decernunt de aliis gentibus quod volunt, et quod statuerunt illico exsequuntur, illudque quasi onus grave eis imponunt. Iudicium ergo vocat decretum Chaldaeorum de aliis gentibus vastandis, spoliandis, occidendis; onus vero, huius decreti executionem.* Unde S. Hieronymus sic quoque exponit, *q. d. Chaldaei iudicium, id est iudices; et onus, id est oneratores, puta exactores aliis gentibus imponunt ex suo cœtu, qui eas suis exactioibus et tributis onerant et expilent.* Sensus ergo est, « iudicium, » quo scilicet Chaldaea gentes alias damnat, punit et excindit, aliis vero miseretur et parcat; et « onus » sive jugum, quo gentes vexat, « ex semetipsa egredietur, » id est ex sola ejus voluntate, non ratione, sed mera libidine oriatur. Sic dicunt Judaei rebelles *Jerem.* cap. XLIV, 27: « Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, » id est faciemus quicquid nobis libererit, non tibi, non Deo. Similis phrasus est *Matth.* IV, 4; *Deuter.* VIII, 3, et alibi. Hinc *quarto, scet verti potest, exactio, vel tributum, q. d. Gens Chaldaea ex seipsa suoque populo constituit iudices et exactores, non ex aliis populis, qui gentibus a se subactis praesent, ab eisque tributa exigant; sicut Romani passim per provincias constituebant praesides, praetores, proconsules et procuratores ex sua gente, puta Romanos et Italos; suis enim magis fidebant quam exteris.*

Vers. 8. 8. LEVIORIS PARDIS EQUI EUS. — Pardu animal est saevum et mauesum, cuius femina pardalis et panthera nuncupatur, de quo Plinius lib. X, LXXII, scribit: « Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatiue ejus ramis in praerentia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur. » Ita pardos in Brasilia ex arboribus desilire in milites Lusitanos praeterentes, eosque discerpere, narratur mihi Romae Patres nostri, qui in Brasilia multo tempore vixerunt. Hinc a Claudio pardi vocantur *fulminei*; quia instar fulminis ex alto in subjecta irruunt. Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perstringens orbem; quia celerissime et potentissime eum pervasit et subjugavit), *Daniel.* cap. VII, 6, comparatur pardo, ut ibidem fusus explicui. Ubi politice et moraliter nota: in praeliis rebusque quibuslibet conficiendis, multum facit celeritas, ut quod mature consultaveris, velociter exsequaris. Unde Alexander, rogatus qua ratione orbis im-

Pardus fulmineus.

perium obtinisset, respondit: « Nihil cunctando, » id est celeritate, qua velut fulgur omnia perstrinxit et pessumdedit. Sic Julius Caesar, cum Pharnace primo congressu vicisset, inquit Plutarchus in *Apophth.* amicis scripsit: « Veni, vidi, vici. » Quod Carolus V imperator parta de Germanis haereticis velocissima victoria, plentius sine usurpavit: « Veni, vidi, vicit Deus, » summam rei gesta celeritatem indicans.

VELOCIORIS LUPUS VESPERTINUS. — Pro velociore hebraice est *לולו חלדו*, id est *acutiores* (unde Arabicus Antiochenus vertit, *surdū acutius quam musca mellis*; sed parergo; . nec enim de surdis et muscis, sed pardis et lupis hic agitur) tum dentibus, et appetitu, ad praedam discindendam et dilacerandam; unde Tigurina vertit, *avidiores*; tum pedibus et cursu. Unde Noster cum Septuaginta optime vertit, « velociore, » Est metaphora ab acutis gladiis, qui leviter et velociter transire solent per rem quam secant, inquit Vatablus, cum pilos a sagittis acutis, quae celeriter aeream secant et transvolant.

Quæres, quinam sint lupi vespertini? Multi, cum Gesnero in *Hyæna*, putant esse certam luporum speciem, quae sub vesperam magis sit famelica, ideoque tunc magis praedetur et seviat. Guevara censet esse hyænas. Duplex, inquit, est luporum genus: alterum quod vulgo lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud sub auroram, utpote digestionem jam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eo quod oculus habeat hebetes et œcutescentes, ideoque melius noctu quam diu cernat:

Quippe dies illi nox est, atrisque tenebras
Consequitur passim, lucem peritosa coruscans,

ait Oppianus lib. III *De Venatione*. Hyæna enim crudelior est, voracior et astutior (unde et in *Hyæna?* mille colores transit, si credimus Plinio lib. XI, cap. XXXVII) lupus, canumque implacabilis hostis. Vomitus quoque humanos mentitur, ut canes alliciat; falsisque singultibus sollicitates devorat. Mollitur homini etiam insidias, sequiturque stabula pastorum, et auditu assiduo addiscit eorum vocamen, quod exprimere possit imitatione vocis humane, ut in hominem astru acutum nocte se viat. Adeo enim carnis hominum est avida, ut vel sepulchra effodiât, eruatque cadavera. Ita Plinius lib. VI, cap. XXX, Solinus *Polyhist.* cap. XI, et alii. Septuaginta et Arabicus Alexandrinus pro *לולו*, id est vespera, aliis punctis legentes *لؤلؤ* arab, vertiunt, *lupos Arabia*, id est lupos praedones et latrones. Arabes enim latrociniis crant infames: inde Arabs sumitur pro praedone, sicut Chananeus pro mercatore, Bootus pro hebeti, Chaldaeus pro ariolo, ait Delrio. Nam, ut ait Aristoteles lib. *De Mirandis naturae auditis*, est in Arabia hyænarum quoddam genus, quod cum beluam vel hominem pro-viderit, eos obtumescere facit, ac sic in vestigio haerere, ut corpora mo-

vere nequeant. Sic et *Ellianus*, et Solinus *Polyhist.* cap. XI, scribunt hyænas habere vim soporiferam, qua canes et homines torpidos, stupidos et elingues faciant, itaque eos capere et suffocare. Idem habent Herodotus lib. IV, et Plinius lib. VI, cap. XXX. Hinc Cælius lib. XXIX, cap. VI, scribit hyæna pellem non tangi fulmine. Quin et Horus Apollo in *Hierogl.*: Si quis, inquit, hyæna pellem sibi circumponat, intrepide per medios hostes transibit illæsus (malim hoc credere, quam experiri. Certe Poloni equites, ut hostes percillant, luporum exuvias induunt et ostentant). Proinde *Ægyptiis* hieroglyphicum intrepiditatis et constantiæ in calamitatibus, erat hyænae pellis. Eandem valere contra latratus et morsus canum, etiam rabidorum, tradunt *Ælius* et Oppianus. Et tamen hyænae cor maximum est, ut et reliquis timidis, puta muribus, lepori, asino, cervo, panthere, mustelæ, ait Aristoteles et Plinius lib. XI, cap. XXXVII. Hyænam alteris annis mutare sexum, esseque marem et feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. VIII, cap. XXX, Horus et alii; sed id commentitium esse censet Aristoteles lib. VI *Histor. Anim.* cap. XXXI. Porro Habacuc recte equos Chaldaeorum comparat hyænis: quia hyænae juba habent ut equi, sed seta duriore longioreque, et per totum dorsum porrecta.

Hinc sententia unum obstat, quod scilicet hyæna non sint lupi, sed species animalis a lupis diversa. Respondet Guevara hyænas quoque luporum nomine censi. Probat ex Oppiano, lib. III *De Venatione*, cuius versus graeco ita latine reddidit Joannes Bodinus:

Nunc duo, Diva, refer genera extiosa luporum,
Serratis armata ferentis dentibus arma:
Nuncup ovium mactatores (lupos comminues) cæcas quoque
hyænas.

Verum, ut recte advertit Ribera, « luporum non est in Graeco. Oppianus ergo tantum vult dicere in *Æthiopia* extrema duo esse genera ferarum quae serratis habeant dentes, scilicet lupum et hyænam. Diei tamen proset pro Guevara, hyænas, esse proprie non sint lupi, ad eos tamen referri. Unde Gesnerus in *Lupo*, inter feras lupi congenere numerat hyænas, lynces (qui et lupi canarii vocantur), pantheras, lycæones, et thoes, qui ex hyæna et lupo generantur. Est enim hyæna lupi similis, ait Philoponus, et ex eo Niphus. Et Aristoteles lib. VI *Histor. Animal.* cap. XXXI: « Hyæna, » ait, colore lupi prope est, sed hirsutior et juba per totum dorsum praedita est. » Quocirca Arabes hyænam vocant *atabo*, quod idem est cum Hebraeo *אטב* *zeab*, id est lupus; al enim est articulus, quem Arabes passim nominibus praepouunt. Multa namque lupi et hyænae communia sunt, scilicet primo, magnitudo; secundo, color; tertio, voracitas; quarto, insidiae, quas aliis animalibus moluntur, ille gregibus ovium et caprarum, haec canibus et homini quandoque;

XIV.

quinto, dentes utrisque serrati, genitalia utrisque similia; sexto, utrique noctu vagantur cibi causa, lupus urgente fame, hyæna necessario fere, quia acrius noctu videt, interdiu hallucinatur, uti felis. Haec omnia ex *Elliano*, Plinio, Aristotele, Oppiano et Solino tradit Gesnerus in *Lupo* et in *Hyæna*: ex quibus probabiliter censet lupos vespertinos esse hyænas.

Secundo, alii passim hic lupo proprie dietos accipiunt, ilisque censent comparari Chaldaeos equites. Lupi enim generosi, feroces et insidiosii sunt, ait Aristoteles. Unde Isidorus lib. XII *Orig.* cap. II, censet lupos vocari quasi *lepos*, eo quod, quasi leonibus, in pedibus illis sit virtus; nam quidquid pedibus presserint, enocant. Iu per lupi voracissimi sunt, et pene insatiabiles: vorant polius, quam comedant: pilos et ossa glutunt, eaque integra rursus alvo reddunt. Jam vespertini est epithetum commune luporum: hi enim vespere et noctu grassantur. Unde Virgilius *Georg.* I:

Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.

Hinc et lupus graece dicitur *λύκος*, id est *lucens*. Nam oculi ejus, aequae ac caprae, splendent, et lucem noctu jaclant, ut Plinius lib. XI, cap. XXXVII. Lupi ergo cognominantur vespertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quiescenti jejuni; unde vespere noctuae fame rabidi ad praedam egrediuntur, et obvia quoque laceant vorantque. Ita S. Hieronymus. Alii insuper edaciores, noctu consumpta praeda vespertina, mane rursus ad praedam egrediuntur, dicque possunt lupi matutini. Porro quanta sit luporum noctu ferocitas, graphice describit Virgilius lib. IX *Æneid.*:

Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpepus et imbres,
Nocte super media, tui sub matibus agni
Balatum exercet: ille asper et improbus ira
Sævit in absentes: collecta fulgurat edendi
Ex longo rabies et sicca sanguine fauces.

Vespere ergo lupo acutissimus est, audacissimus et sevisissimus, utpote qui non tantum famem, sed et crudelitatem suam exsatiare velit. Unde noctu multa millitaria conficit, ac ubi ad ovile allamve praedam pervenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, undique procurrit, omnia circumspicit, ut irrupat et praeda potiar. Hinc Jeremias cap. V, 6, lupum vespertinum, vocat lupum ad vesperam, scilicet sævientem et grassantem: et Oppianus lib. I *De Venat.* lupum vocat *νυκτερος*, id est *noctu ambulonem*.

Hæc omnia allegorice facile est adaptare diabolo, et tropologicè gulae et improbitati: utriusque enim symbolum, imago et exemplum est lupus vespertinus. Nam et diabolus nocturnus est, et in tenebris perambulatur, *Psalm.* xc, 5 et 6. Unde in Completorio monet Ecclesia, canitque illud

Vesper-
tini vesp-
ertini
lupus,
cur?

Lupus
vesper-
tini est
diabolus,
et gula.